

НОВА КНИГА ЗА БЪЛГАРСКИЯ НАЦИОНАЛЕН ХАРАКТЕР

MIHAELA KUZMOVA

*Institute for Bulgarian Language
of the Bulgarian Academy of Sciences*

A NEW BOOK ON THE BULGARIAN NATIONAL CHARACTER. A review of: Nedkova, Emilia & Niya Peneva, eds. *Touches of the Bulgarian National Character*. Angel Kanchev University of Ruse Press, 2022. ISBN: 978-954-712-887-3, 174 pp. [original title in Bulgarian: Недкова, Емилия & Ния Пенева, съст. *Щрихи от българския национален характер*. Русе: Русенски университет „Ангел Кънчев“, 2022.]

Keywords: national character, bulgarianness, Bulgarian culture, collective volume, humanities, arts

Сборникът *Щрихи от българския национален характер* е резултат от работата по колективен проект на тема *Изследване на българския национален характер през призмата на хуманитаристиката и изкуството*, подкрепен от Фонд *Научни изследвания* към Русенския университет. Той включва десет статии, предшествани от въстъпителен текст на Емилия Недкова (*За българския национален характер и съхраняването на националната ни идентичност. Вместо увод*, с. 7–13), в който се очертава проблематиката на проекта и профилът на участниците в него. Изведеният в заглавието на проекта и на книгата ключов термин¹, призван да обедини разнопосочните авторски търсения, се осмисля от авторката в духа на влиятелните в българското интелектуално пространство съчинения от областта на народопсихологията, представена тук като *наука за националния характер* (с. 7).

Научният статус на народопсихологията в българските академични среди обаче не е безусловен, а нейните търсения и обобщенията, до които тя достига, са обект на редица

---

¹ Ще отбележим, че с термина *национален характер* се борави и в други изследователски полета, напр. в американската културна антропология от средата на миналия век, и по-конкретно в т.нар. *national character studies* (Encyclopedia) или в съвременната експериментална психология, срв. напр. (Terracciano 2005), които обаче нямат допирни точки с доминирания от народопсихологията български контекст.

критически прочити. Така например във въведението си към публикувания още през 1994 г. сборник *Защо сме такива? В търсене на българската културна идентичност*, съдържащ текстове на известни български автори – творци и учени – от междувоенния период, Румен Даскалов наред с другото посочва: *Народопсихологията процедира чрез хомогенизация, в този случай* (авторът има предвид размислите за народните черти и манталитет – бел. моя, МК) *нивелиране на личностни и социални различия, за да стигне до абстракцията „типичен българин“, българинът „като такъв“. Хомогенизирането протича и в „дълбочина“ – историческият българин се слива с българина от настоящето в единна анахронна конструкция* (Daskalov 1994: 35–36). А в бележка под линия допълва, че въпреки опитите за диференциран подход в исторически или социален план движещият импулс зад цялото народопсихологическо начинание е да се открие някаква българска автентичност, оттук склонността за извеждане от контекст на едни или други характеристики и универсализирането им (Daskalov 1994: 36).

Подобна хомогенизация не е чужда и на встъпителния текст към сборника *Щрихи от българския национален характер*, напр.: *Българският народ има богата и сложна душевност, зародила се в бурното време на създаването и утвърждаването на българската държава, укрепена през Средновековието и по-новата ни история. ... И ако историците търсят значимите за историята събития, които са повлияли върху формирането на националния ни характер, езиковедите анализират механизма на неговото проявление чрез езика, то писателите и хората на изкуството – чрез силата на художественото слово, художествената палитра и музиката, откриват трайните и непреходни черти на българската душевност* (с. 9). В такава перспектива става възможно (но не и съвсем безпроблемно) обединяването под заглавие *Щрихи от българския национален характер* на разсъждения за нравствеността на средновековния българин – от една страна, с наблюдения върху съвременната българска популярна култура, или с текстове, акцентиращи върху конкретни личностни приноси, от друга.

Първата статия в сборника (*Из нравствената парадигма на средновековния българин*, с. 14–39) с автор Ренета Златева предлага подробен сравнителен прочит на средновековни правни паметници, въз основа на който се правят *обобщаващи изводи за личността на средновековния българин и ценностите на тогавашното общество* (с. 38). Разгледаните от авторката паметници безспорно са важни исторически извори, но използването им като единствен източник за постигане на нравствения облик на средновековния българин е проблематично, най-малкото защото предполага игнориране

на границата между етически и юридически категории, както и на факта, че преводът или съставянето на тези текстове, а също и прилагането на съдържащите се в тях положения, е прерогатив не на средновековните българи като цяло, а на част от тях (на управляващия аристократичен елит).

В следващата статия („Българете“ в „Записки за България и българете“ на Любен Каравелов – минало и съвремие в огледалото на себепознанието, с. 40–57) Руси Русев откроява някои, предимно негативни, манталитетни особености на съвременните българи в съпоставка с наблюденията в мемоарно-пътеписното съчинение на един от ключовите дейци на Българското възрождение. Позовавайки се на направената от Каравелов констатация, че *привязаността към народната коренна старина е поддържала и поддържа и до днешния ден българския народ посредством страшните негови бедствия и не му е дала да умре*, авторът изтъква нейната актуалност за всяко българско време, включително и за днешното, *задушавано се от морално-нравствен упадък, бездуховност, личностен разпад, омраза и разединеност между хората, сребролюбие, алчност, корупция, пошлост* (с. 52–53).

Статията на Емилия Недкова (*Отношението към традиционните ценности през призмата на българската фразеология*, с. 57–70) е фокусирана върху образно-експресивните фразеологизми, характеризиращи качества като глупостта, злобата, горделивостта, скъперничеството, мързела и техните антиподи – ума, добротата, практичността, пестеливостта и трудолюбието. Анализирайки мотивацията на тези фразеологизми и изразяваната от тях оценъчност, авторката достига до извода, че те *насочват към една приблизителна ценностна скала, съответстваща на системата от утвърдени морални норми и оценки на българина* (с. 70).

Ния Пенева (*За някои акценти от културните модели на традиционната обредно-празнична система у българи и поляци*, с. 71–86) си поставя за цел да представи някои прилики и разлики в традиционните вярвания и ценности на българи и поляци като принадлежащи към голямото славянско семейство на Европа (с. 71). След кратки уводни бележки за полската и българската история и език, съдържащи сравнително известни факти, но и някои не съвсем точни твърдения (срв. напр. *Полският път е труден – държавата успява да се установи върху широко пространство в Южна Европа*, с. 74), в изложението се описват вярвания и обичаи, свързани със семейната и календарната обредност, като наред с традиционните се отбелязват и отделни съвременни обредни практики.

Във встъпителната част на статията си *Българщината според песни, посветени на мъжкия национален отбор по футбол* (с. 87–104) Камен Риков обръща внимание на някои от проблематичните аспекти в изследванията върху националния характер, без обаче да отхвърля напълно тяхната научна легитимност, особено в случаите, когато *извличат доводи от художественото творчество, езика и приложните изкуства* (с. 89). Предложеният от него внимателен анализ, убедително показващ как отделни образи и мотиви, присъщи на възрожденската традиция, биват усвоявани и използвани от продуктите на съвременната популярна култура, завършва със заключението, че песните за националния футболен отбор, създадени между 1986 и 1998 г., свидетелстват не толкова за определени черти от българския национален характер, колкото за това, че в началите, по които към края на ХХ век българите мислят за себе си, *борческият пласт на възрожденската традиция, но също и байганьовската реторика и символика* имат осезателно присъствие (с. 104).

Следващите пет статии в сборника *Щрихи от българския национален характер* се занимават с приносите на отделни личности, свързани с обществения и културния живот на българите през ХІХ и първата половина на ХХ век. След като очертава основните насоки в разностранната научна и обществена дейност на проф. Иван Шишманов, Велислава Донева (*И работеше като спасител, без да признава граници. Иван Шишманов и българското образование*, с. 105–117) проследява по-детайлно многобройните инициативи, които той не само в качеството си на министър на народното просвещение (1903–1907) предприема, допринасяйки както за институционалното, организационното и материално-икономическото развитие на българското училищно дело, така и за обогатяването на учебното съдържание.

Иво Братанов (*Параскев Дамянович и неговото дело в перспективата на съвременниците му и на историята*, с. 118–133) представя един типичен български интелегент от възрожденската епоха (с. 118). Авторът разглежда заслугите на Параскев Дамянович като учител, книжовник и общественик, отбелязвайки също така някои факти от неговия живот и дейност, които не се вписват в масовите идеализирани представи за възрожденските просветни дейци, напр. незавидното им финансово положение, догматичният начин на преподаване и използваните от тях не особено хуманни възпитателни методи.

Петя Абрашева (*Модернистични аспекти и национални специфики при изграждането на женския образ в поезията на Димитър Бояджиев*, с. 134–144) анализира женските

образи в лириката на Димитър Бояджиев и подчертава, че *запазвайки плътското, той успява да открие духовното в образа на жената, за да може да съхрани женския образ в сферите на високото* (с. 144). В тази художествена трактовка авторката вижда свидетелство за голяма промяна в мисловните модели на българина в посока към европеизация и модернизация на следосвобожденското общество.

Изхождайки от постановките на когнитивностилистичния анализ, Мария Стефанова (*Понятиен слой на художествения концепт вяра, обективизиран в българските драми от началото на XX век*, с. 145–160), проследява как в драматургичните текстове на Антон Страшимиров, Петко Ю. Тодоров и Пейо Яворов, публикувани между 1900 и 1917 г., се реализира понятийният слой на художествения концепт *вяра*, като привежда множество примери и количествени данни за лексикалните средства, репрезентиращи този концепт и неговите признаци. Според заключението на авторката *когнитивностилистичният анализ не само разкрива съдържанието на разглеждания концепт, но допринася и за изследването на българската художествена картина на света и спецификата на българския национален характер* (с. 160).

Петя Стефанова (*Концепцията за изграждане на нотна и музикална грамотност в метода Стълбицата на Борис Тричков в контекста на идеите на професионалните композитори, музиканти и педагози от същото време*, с. 161–173) разглежда концепцията за музикално възпитание на един от създателите на българската музикална педагогика, в основата на която е нотното оgramотяване на учениците като предпоставка за формиране на всеобхватна музикална култура. Методът, разработен от Борис Тричков, е представен в съпоставка с музикалнопедагогическите приноси на Добри Христов, както и с оглед към сведенията за практиката на обучението по музика и дискусиите за българския национален музикален стил през 30-те години на XX век.

Десетте статии, включени в сборника *Щрихи от българския национален характер*, се отличават с тематично разнообразие и поднасят интересни факти, разсъждения и аналитични наблюдения. Същевременно, по един или друг начин те показват или подсказват проблематичността на обобщенията, засягащи националния характер. Така в статията на К. Риков например е налице отказ от подобни обобщения, а във въвеждащите или заключителните части на повечето от останалите разработки виждаме или едно по-скоро реторично обвързване на конкретните наблюдения с проявите на националния характер, или пък формулиране на оспорими генерализиращи изводи. Независимо от това проектът *Изследване на българския национален характер през призмата на*

хуманитаристиката и изкуството и свързаните с него разработки, които накратко представихме тук, са още едно потвърждение на важноста, която в българското интелектуално пространство имат въпросите за идентичността и постигането на обобщения образ на *българското*, част от който се явяват и представите за националния характер.

REFERENCES

- Daskalov 1994:** Daskalov, Rumen. "Our National-Cultural Identity: Ways of Building." In Elenkov, Ivan & Rumen Daskalov, eds. *Why Are We Like This? In Search of Bulgarian Cultural Identity*: 27–48. Sofia: Prosveta, 1994. [In Bulgarian: Даскалов, Румен. „Национално-културната ни идентичност: начини на изграждане.“ В: Еленков, Иван & Румен Даскалов, съст. *Защо сме такива? В търсене на българската културна идентичност*: 27–48. София: Просвета, 1994.]
- Encyclopedia:** "National character." <https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/sociology-and-social-reform/sociology-general-terms-and-concepts/national-character> (accessed 14.03.2023).
- Terracciano 2005:** Terracciano, A. et al. "National Character Does Not Reflect Mean Personality Trait Levels in 49 Cultures." *Science*, no 5745 (2005): 96–100. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.1117199> (accessed 14.03.2023).

.....
 МИХАЕЛА КУЗМОВА (МИХАЕЛА КУЗМОВА), PHD
 Institute for Bulgarian Language of the Bulgarian Academy of Sciences
 <https://orcid.org/0000-0001-9656-123X>